

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ЮРИДИЧНИЙ ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

ВИБОРЧЕ ПРАВО

Навчально-методичні рекомендації для викладачів закладів вищої освіти та здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, що навчаються за спеціальністю 081 «Право»

Рекомендовано до друку рішенням кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»

Протокол № 4 від 14.11.2024 року

Рекомендовано до друку

Навчально-методичною радою Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія»,

Протокол № 4 від 14 листопада 2024 р.

Укладач: Іван ГЛИНЯНИЙ – доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія», доктор філософії з права (ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7573-1658>).

Рецензенти:

1. Оксана ЩЕРБАНЮК, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.
2. Юлія Цуркан-Сайфуліна, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри загальнотеоретичної юриспруденції та прав людини Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія.»

Вибірче право: навчально-методичні рекомендації (для здобувачів вищої освіти першого бакалаврського рівня). Укладач Глиняний І.В. 2024 рік. 34 с.

Навчально-методичні рекомендації містять плани, рекомендовані джерела до практичних занять та самостійної роботи, а також питання для підсумкового контролю знань і вмінь здобувачів вищої освіти. Призначені для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня, що навчаються за спеціальністю 081 «Право»

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ.....	6
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ.....	9
ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ.....	10
Тема 1. Загальна характеристика виборчого права	10
Тема 2. Виборчі системи: поняття, структура та види.....	13
Тема 3. Виборчий процес: поняття, засади, суб'єкти та етапи.....	16
Тема 4. Вибори президента України: засади, суб'єкти, етапи та порядок призначення.....	19
Тема 5. Вибори народних депутатів України: засади, суб'єкти, етапи та порядок призначення	21
Тема 6. Місцеві вибори: засади, суб'єкти, етапи та порядок призначення	25
Тема 7. Міжнародні стандарти виборчого права. Кодекс належної практики у виборчих справах	27

**ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ І ВМІНЬ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....**

30

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....32

ВСТУП

Вивчення курсу "Конституційна юстиція" є надзвичайно актуальним у сучасних умовах правового розвитку України. Це зумовлено кількома ключовими факторами, що пов'язані з потребою підтримки та розвитку правової держави, забезпечення верховенства права, захисту прав і свобод громадян, а також зміцненням конституційного ладу в Україні, що формуються за допомогою демократичних виборів.

Сучасна правова система України як демократичної, правової та соціальної держави неможлива без ефективного функціонування виборчих механізмів, які забезпечують легітимність влади, політичну стабільність та дотримання конституційних прав громадян. Виборче право як одна з фундаментальних галузей конституційного права відіграє вирішальну роль у формуванні державних органів, відображаючи рівень демократичності суспільства, політичної культури та зрілості інститутів громадянського суспільства.

Навчальна дисципліна "*Виборче право*" займає важливе місце в системі підготовки фахівців у сфері права. Вона охоплює широке коло питань, які

стосуються організації та проведення виборів, юридичних норм, що регламентують діяльність виборчих комісій, статусу кандидатів, політичних партій, спостерігачів, а також процедур оскарження порушень виборчого законодавства та інше.

Методичні рекомендації, запропоновані до вивчення, мають на меті забезпечити студентів чіткою структурованою інформацією з основ виборчого права, надати орієнтири для засвоєння навчального матеріалу, формування навичок аналізу законодавчих актів, а також умінь застосовувати отримані знання на практиці. Матеріали посібника побудовані відповідно до навчальної програми дисципліни та узгоджені з вимогами стандартів вищої освіти.

Знання виборчого законодавства дозволяє не тільки орієнтуватися в тонкощах виборчих процесів, але й виступати гарантом дотримання прав і свобод у межах демократичної системи. Це знання є основою для формування політично активного суспільства, яке здатне протистояти маніпуляціям, забезпечувати прозорість влади та сприяти її легітимності через свідому участь у виборах. Уміння критично оцінювати виборчі процеси, аналізувати відповідність дій політичних суб'єктів чинному законодавству та міжнародним стандартам є запорукою утвердження правової культури в суспільстві.

Особливу увагу приділено аналізу правового статусу суб'єктів виборчого процесу — виборців, кандидатів, політичних партій, виборчих комісій, спостерігачів, засобів масової інформації. Окрема частина присвячена порядку організації і проведення виборів, стадіям виборчого процесу, способам забезпечення прозорості та законності виборчих процедур.

Вивчення курсу "Виборче право" є актуальним і необхідним для підготовки кваліфікованих юристів, суддів, державних службовців та всіх, хто залучений до виборчої діяльності. Знання з цієї галузі допомагають розуміти основи виборчого процесу, механізми захисту прав громадян під час виборів, а також роль народовладдя у забезпеченні стабільності та розвитку правової держави в Україні.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Навчальна дисципліна «Виборче право» є вибірковою складовою освітньо-професійної програми «Право» першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

У сучасному світі, де демократичні цінності та верховенство права є основними аспектами розвитку суспільства, знання виборчого права є не лише професійною потребою юриста, а й важливою складовою громадянської культури кожної особи. Становлення і розвиток виборчих систем безпосередньо пов'язані з політичною стабільністю, легітимністю влади, рівнем громадської довіри до інститутів держави. Саме через вибори громадяни реалізують своє право на участь в управлінні державними справами, впливають на політичні процеси та формують представницьку владу.

Особливу актуальність курс *"Виборче право"* має в умовах реформування виборчого законодавства України, зміни виборчих систем, запровадження нових процедур і механізмів. Часті трансформації у правовому полі вимагають від майбутніх правників глибокого розуміння виборчого процесу, здатності аналізувати норми чинного законодавства, оцінювати їх відповідність міжнародним стандартам,

а також виявляти недоліки правового регулювання з метою його подальшого удосконалення.

Курс дає змогу вивчити не лише юридичну природу виборчого процесу, а й ознайомитися з практикою проведення виборів в Україні та за кордоном, оцінити ефективність різних виборчих систем, зрозуміти вплив політико-правових чинників на якість виборчого процесу. Знання з виборчого права допомагають студентам сформулювати критичне мислення, розвинути аналітичні навички, а також сприяють усвідомленому ставленню до власного виборчого права та необхідності його захисту.

Предметом навчальної дисципліни є система правових норм, які регулюють порядок організації та проведення виборів, а також суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації громадянами свого активного і пасивного виборчого права.

Метою вивчення дисципліни Метою вивчення навчальної дисципліни є формування у студентів цілісного уявлення про виборче право як важливу галузь публічного права, поглиблене засвоєння теоретичних основ і практичних механізмів реалізації виборчих прав громадян, а також розвиток професійних компетентностей, необхідних для діяльності в юридичній, правозахисній, публічно-управлінській і виборчій сферах. У зв'язку з цим передбачається розв'язання таких завдань:

- Ознайомити студентів з теоретичними засадами виборчого права та виборчого процесу;
- Надати знання щодо політикоправової природи народовладдя;
- Навчити студентів навичкам необхідним для застосування сучасних правових доктрин та принципів, зокрема принципу верховенства права та його складових, та розв'язування задач правозастосування у сфері виборчого права;
- Засвоєння здобувачами вищої освіти знань щодо суб'єктного складу виборчого права;

- Ознайомити студентів з змістом і особливостями правового статусу Народного депутата України, Президента України, депутатів та голів міських рад;
- Розглянути сучасні проблеми пов'язані з організацією та проведенням виборів;
- Засвоєння здобувачами вищої освіти знань щодо практики адміністративного суду України з питань виборів та вирішення зумовлених цим практичних завдань;
- Внаслідок вивчення навчальної дисципліни студент буде здатним продемонструвати такі *результати навчання*:
- Мати знання про теоретичні засади виборчого права та процесу, а також знання щодо політикоправової природи народовладдя в Україні;
- Мати навички щодо застосування сучасних правових доктрин та принципів, зокрема принципу верховенства права та його складових, та розв'язування задач правозастосування у сфері виборчого права;
- Орієнтуватися в питаннях щодо суб'єктного складу виборчого права;
- Мати знання про зміст і особливості правового статусу Народного депутата України, Президента України, депутатів та голів міських рад;
- Використовувати знання про організацію та проведення виборів на практиці;
- Застосовувати судову практику з виборчих спорів;
- Аналізувати наукові праці з виборчого права та виборчого процесу, брати участь у наукових дискусіях, аргументуючи власну позицію щодо теоретичних і практичних аспектів народовладдя.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Символ одиниці змісту	Опис змісту навчання(теми)	ДФ год.	ЗФ год.
Тема1.	Загальна характеристика виборчого права	2	1
Тема2.	Виборчі системи: поняття, структура та види	2	1
Тема3.	Виборчий процес: поняття, засади, суб'єкти та етапи	2	1
Тема 4.	Вибори президента України: засади, суб'єкти, етапи та порядок призначення	2	1
Тема 5.	Вибори народних депутатів України: засади, суб'єкти, етапи та порядок призначення	2	2
Тема 6.	Місцеві вибори: засади, суб'єкти, етапи та порядок призначення	2	2
Тема 7.	Конституційний статус особи	2	2
	ВСЬОГО	14	10

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

ТЕМА 1: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ВИБОРЧОГО ПРАВА

Методичні рекомендації

У процесі опрацювання першої теми курсу *«Виборче право»* студенти мають ознайомитися з базовими поняттями, що лежать в основі цієї галузі, її значенням у системі національного права, а також з тими правовими механізмами, через які виборче право впливає на політичну систему держави та процес формування представницьких органів влади.

Насамперед, необхідно усвідомити, що виборче право є однією з фундаментальних складових конституційного права. Його предметом є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з організацією та проведенням виборів. У вузькому розумінні виборче право означає сукупність юридично закріплених можливостей громадянина брати участь у виборах — як обирати, так і бути обраним. У широкому розумінні воно розглядається як окрема галузь публічного права, яка включає в себе сукупність правових норм, що регулюють увесь виборчий процес — від призначення виборів до оголошення їх результатів.

Виборче право виконує низку важливих функцій у державі. Передусім, воно має правову функцію, оскільки встановлює чіткі правила щодо організації та проведення виборів, що забезпечує єдині умови для всіх суб'єктів виборчого процесу. Також виборче право виконує організаційну функцію, формуючи структури, відповідальні за організацію виборів, насамперед виборчі комісії. Гарантійна функція проявляється у забезпеченні реалізації виборчих прав громадян через запровадження правових і процедурних механізмів. Політична функція виборчого права реалізується у формуванні органів державної влади на демократичних засадах, а соціальна — у залученні широких верств населення до управління державою шляхом участі у виборах.

Однією з ключових засад виборчого права є його принциповість. У демократичних державах вибори мають відбуватися на основі загальновизнаних принципів, які закріплені як у національних нормативно-правових актах, так і в міжнародних документах. До таких принципів належать загальність, рівність, прямота, таємність голосування, періодичність виборів, добровільність участі, а також забезпечення альтернативності вибору. Вони не лише визначають правову сутність виборчого процесу, а й є критеріями його легітимності. В Україні ці принципи закріплені в Конституції України, Виборчому кодексі, а також у міжнародних актах, таких як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Кодекс належної практики у виборчих справах, ухвалений Венеційською комісією Ради Європи. Дотримання зазначених принципів є обов'язковою умовою для визнання виборів справедливими та демократичними.

У межах теми також слід приділити особливу увагу активному та пасивному виборчому праву як формам реалізації демократичного представництва. Активне виборче право означає можливість громадянина брати участь у голосуванні, тоді як пасивне — бути обраним до представницького органу. Особливості цих прав визначаються низкою умов, зокрема віковими, громадянськими, територіальними та іншими критеріями. Право голосу, як і право бути обраним, має не лише політичну, а

й правозахисну природу. З огляду на це, надзвичайно важливо розуміти механізми правового забезпечення виборчих прав, способи їх захисту, можливості судового оскарження порушень, а також роль держави в гарантуванні виборчих стандартів.

Вивчення даної теми формує у студентів розуміння фундаментальних основ виборчого права, дозволяє критично оцінювати його норми, аналізувати виборчі процеси в Україні та за її межами, а також закладає підґрунтя для подальшого освоєння більш вузькоспеціалізованих тем курсу. Саме усвідомлення значущості виборчого права в системі державного управління є важливою умовою підготовки компетентного правника, здатного ефективно діяти у сфері політичного і громадського життя.

Особливої уваги заслуговує аналіз функцій виборчого права у контексті формування представницьких органів. Його нормативна функція полягає у створенні чіткого правового механізму виборів, організаційна — у регулюванні дій виборчих суб'єктів і процедур, політична — у забезпеченні участі громадян у формуванні державної влади, а гарантійна — у захисті виборчих прав на всіх етапах виборчого процесу. Через вибори до влади приходять представники народу, і саме виборче право є тим правовим інструментом, який надає громадянам можливість реально впливати на політичні процеси.

Важливою складовою теми є вивчення принципів виборчого права. До них належать загальність, рівність, пряме голосування, таємність голосування, періодичність виборів, а також вільна і добровільна участь у них. Ці принципи є відображенням демократичних засад і закріплені не лише у національному законодавстві (Конституції України, Виборчому кодексі), а й у міжнародних правових актах, таких як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, документи ОБСЄ та Ради Європи. Їхнє дотримання гарантує справедливість, прозорість і легітимність виборчого процесу.

Особливе місце у темі займає аналіз активного та пасивного виборчого права. Активне виборче право означає право громадян брати участь у виборах як виборці.

Воно є проявом політичної свободи, за допомогою якої громадяни виражають свою волю щодо кандидатів, програм і політичного курсу. Пасивне виборче право — це право бути обраним до органів державної влади або місцевого самоврядування. Обидва види виборчого права мають конституційні обмеження, які можуть стосуватися віку, громадянства, постійного проживання, дієздатності або наявності судимостей. Правові гарантії реалізації цих прав включають як нормативне забезпечення, так і судовий захист у разі їх порушення.

Питання до практичного заняття:

1. Поняття, зміст і значення виборчого права в системі конституційного права.
2. Основні функції виборчого права у формуванні представницьких органів влади.
3. Принципи виборчого права та їх закріплення в міжнародних і національних нормативно-правових актах.
4. Види виборчих прав: активне та пасивне виборче право, їх особливості та правові гарантії.

Питання для самоконтролю:

1. Яке місце займає виборче право в системі конституційного права України?
2. Які функції виконує виборче право у демократичному суспільстві? Наведіть приклади реалізації цих функцій.
3. Чому важливо забезпечити таємність голосування, і які правові механізми гарантують її в Україні?
4. Що таке активне та пасивне виборче право? Які умови необхідні для їх реалізації в Україні?
5. Які органи здійснюють захист виборчих прав в Україні?
6. Які функції виконує виборче право у демократичному суспільстві? Наведіть приклади реалізації цих функцій.

7. Яким чином міжнародне право впливає на формування національних принципів виборчого процесу?

ТЕМА 2: ВИБОРЧІ СИСТЕМИ: ПОНЯТТЯ, СТРУКТУРА ТА ВИДИ

Методичні рекомендації

Виборча система є ключовим елементом політичної системи демократичної держави, оскільки саме через неї здійснюється формування представницьких органів влади, зокрема парламентів та місцевих рад. Під виборчою системою розуміють сукупність норм, правил і процедур, які визначають порядок організації та проведення виборів, встановлення результатів голосування і розподілу мандатів між кандидатами або політичними партіями. Її роль у демократичному суспільстві полягає не лише в забезпеченні легітимності політичної влади, а й у формуванні політичної культури, підвищенні рівня громадянської активності та забезпеченні політичного плюралізму.

Структурно виборча система складається з кількох основних елементів, кожен із яких виконує важливу функцію в загальному механізмі виборчого процесу. До таких елементів належать виборче право (активне та пасивне), тип виборчої системи, форма висування кандидатів, виборчий округ, спосіб підрахунку голосів, а також порядок визначення переможців. Кожен із цих компонентів впливає на кінцевий результат виборів і визначає ступінь репрезентативності обраного органу.

Класифікація виборчих систем передбачає поділ на кілька основних типів залежно від різних критеріїв, зокрема способу визначення результатів виборів, організації виборчих округів та рівня пропорційності представництва. Найбільш поширеним підходом є поділ виборчих систем на мажоритарні, пропорційні та змішані. Ці системи можуть реалізовуватись у різних формах залежно від політичних, соціальних та історичних умов конкретної держави.

Мажоритарна виборча система передбачає перемогу кандидата, який отримав більшість голосів у виборчому окрузі. Вона існує у двох основних формах: відносної та

абсолютної більшості. У системі відносної більшості переможцем стає кандидат, який набрав більше голосів, ніж кожен із його суперників окремо, тоді як система абсолютної більшості вимагає набуття понад 50% голосів, часто з проведенням другого туру. Перевагою мажоритарної системи є забезпечення прямого зв'язку між виборцями і депутатами, однак вона може викривлювати репрезентативність і сприяти домінуванню великих партій.

На відміну від мажоритарної, пропорційна виборча система орієнтована на розподіл мандатів між політичними партіями відповідно до кількості голосів, отриманих на виборах. Основним інструментом у цій системі є партійні списки, які можуть бути відкритими або закритими. Пропорційна система сприяє більш точному відображенню політичних настроїв суспільства, створює можливості для участі в парламенті менших політичних сил, але при цьому може призводити до фрагментації парламенту і ускладнювати формування стабільних урядів.

Змішані виборчі системи поєднують елементи як мажоритарної, так і пропорційної моделі. Вони передбачають, що частина депутатів обирається в одномандатних округах, а інша – за партійними списками. Варіанти реалізації змішаних систем можуть суттєво відрізнятись: наприклад, у деяких країнах застосовується паралельна модель, де обидві системи функціонують незалежно одна від одної, тоді як у змішаній компенсаторній моделі результати мажоритарного голосування можуть впливати на розподіл пропорційної частини мандатів. Такі системи прагнуть об'єднати переваги обох підходів, хоча іноді зіштовхуються з труднощами в адмініструванні та сприйнятті виборцями.

Особливу увагу варто приділити історичному розвитку виборчої системи в Україні. З моменту проголошення незалежності виборче законодавство країни зазнало значних трансформацій. У 1990-х роках Україна починала з мажоритарної системи, згодом перейшла до змішаної моделі, а з 2006 року – до пропорційної системи з закритими списками. У 2012 році було відновлено змішану систему, яка діяла до 2019 року. Важливою віхою стало ухвалення Виборчого кодексу України у 2019 році, який запровадив систему відкритих регіональних списків, що стало спробою поєднати репрезентативність

пропорційної моделі з персоніфікованим голосуванням, характерним для мажоритарної системи. Ці зміни вплинули не лише на структуру парламенту, а й на політичну конкуренцію, стратегічну поведінку партій та рівень довіри виборців до виборчого процесу.

Отже, розуміння поняття виборчої системи, її структурних елементів, типології та історичної еволюції має важливе значення для формування активної громадянської позиції, критичного аналізу виборчих процесів та усвідомлення механізмів, через які суспільство делегує повноваження політичним представникам.

Питання до практичного заняття:

1. Визначення виборчої системи та її роль у демократичному суспільстві.
2. Основні структурні елементи виборчої системи та їх характеристика.
3. Класифікація виборчих систем: підходи до поділу та загальні критерії.
4. Особливості мажоритарної виборчої системи: види, принципи функціонування та приклади застосування.
5. Пропорційна виборча система: механізм дії, ключові переваги та недоліки.
6. Змішані виборчі системи: поєднання елементів мажоритарної та пропорційної систем, варіанти реалізації.
7. Історичний розвиток виборчої системи в Україні: основні зміни та їхні наслідки для виборчого процесу.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке виборча система та яку роль вона відіграє в демократичному суспільстві?
2. Які основні структурні елементи виборчої системи ви можете назвати та як вони функціонують?
3. За якими критеріями класифікуються виборчі системи?
4. Чим відрізняється система відкритих партійних списків від закритих?

5. Які типи змішаних виборчих систем вам відомі, і в чому між ними різниця?
6. Які переваги та недоліки має пропорційна виборча система?
7. Які основні етапи розвитку виборчої системи в Україні ви можете назвати? Які були ключові зміни та їхні наслідки?

ТЕМА 3: ВИБОРЧИЙ ПРОЦЕС: ПОНЯТТЯ, ЗАСАДИ, СУБ'ЄКТИ ТА ЕТАПИ.

Методичні рекомендації

Розглядаючи цю тему, варто також звернути увагу на те, що Виборчий процес є центральною складовою виборчого права та безпосереднім механізмом реалізації права громадян на участь в управлінні державними справами шляхом обрання представницьких органів влади. Під виборчим процесом розуміється сукупність організаційних і правових дій, пов'язаних із підготовкою та проведенням виборів, встановленням їх результатів і офіційним визнанням обраних осіб. Він є юридично оформленою процедурою, яка забезпечує реалізацію демократичного принципу народного суверенітету та легітимність формування органів публічної влади. У системі виборчого права виборчий процес виступає його динамічною частиною — саме через нього норми виборчого законодавства втілюються у практику.

Основою організації виборчого процесу є визначені законодавством принципи, або засади, які гарантують його демократичний, прозорий і справедливий характер. До таких засад належать загальність, рівність і прямота виборчого права, а також таємне голосування. Вони закріплені як у Конституції України, так і в спеціальному законодавстві, зокрема у Виборчому кодексі. Крім того, важливими є принципи відкритості та публічності виборчого процесу, неупередженості виборчих органів, свободи участі у виборах та заборони втручання у виборчі процедури з боку державних органів або посадових осіб. Дотримання цих принципів є запорукою визнання виборів як таких, що відповідають міжнародним стандартам.

Структура виборчого процесу охоплює низку послідовних етапів, кожен з яких має своє процедурне наповнення та юридичне значення. Серед них виділяють оголошення виборів, формування виборчих округів і дільниць, утворення виборчих комісій, висування та реєстрацію кандидатів або списків партій, проведення передвиборної агітації, складання списків виборців, голосування, підрахунок голосів, встановлення результатів та офіційне оприлюднення. Кожен з етапів має чітко визначені строки, правові межі й механізми реалізації, а також супроводжується процедурним контролем, що унеможливорює зловживання та порушення.

Ключовими суб'єктами організації виборчого процесу є виборчі комісії — спеціальні колегіальні органи, які відповідають за підготовку, проведення та контроль за дотриманням виборчого законодавства. Їхній склад формується за принципом політичного балансу та професійної компетентності. В Україні систему виборчих комісій очолює Центральна виборча комісія, яка координує діяльність нижчих ланок — територіальних та дільничних комісій. Повноваження комісій охоплюють весь спектр виборчих процедур — від реєстрації кандидатів до затвердження результатів і розгляду скарг. Їхня ефективна та неупереджена діяльність є однією з головних умов довіри до виборчого процесу.

Не менш важливу роль у виборчому процесі відіграють політичні партії та громадські організації. Партії виступають головними суб'єктами виборчої конкуренції, формують політичні програми, висувають кандидатів, здійснюють агітацію та мобілізацію виборців. Вони також мають право делегувати своїх представників до складу виборчих комісій і брати участь у спостереженні за виборами. Громадські організації, своєю чергою, беруть участь у громадському контролі за виборчим процесом, сприяють підвищенню виборчої грамотності населення, здійснюють незалежне спостереження та оцінку виборів. Їхня діяльність сприяє забезпеченню прозорості та підзвітності виборчих процедур, особливо в контексті боротьби з фальсифікаціями та зловживаннями.

Отже, виборчий процес є складним, багаторівневим явищем, що охоплює як правові, так і організаційні аспекти виборів. Його ефективність, чесність і прозорість визначають не лише якість обраної влади, а й загальний стан демократії в державі.

Питання до практичного заняття:

1. Визначення виборчого процесу та його місце в системі виборчого права.
2. Основні засади виборчого процесу та їх нормативно-правове закріплення.
3. Характеристика етапів виборчого процесу: сутність, особливості та значення.
4. Виборчі комісії як органи адміністрування виборчого процесу: склад, повноваження та порядок формування.
5. Роль політичних партій та громадських організацій у виборчому процесі.

Питання для самоконтролю:

1. Які нормативно-правові акти регулюють виборчий процес в Україні?
2. Назвіть основні засади виборчого процесу та поясніть їх значення для демократичних виборів.
3. Які функції виконують виборчі комісії на різних рівнях виборчого процесу?
4. Яким чином формується склад виборчих комісій в Україні?
5. У чому полягає роль політичних партій у виборчому процесі?
6. Які функції можуть виконувати громадські організації під час виборів?
7. Чим відрізняється адміністративне управління виборами від громадського спостереження?

ТЕМА 4: ВИБОРИ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ: ЗАСАДИ, СУБ'ЄКТИ, ЕТАПИ ТА ПОРЯДОК ПРИЗНАЧЕННЯ.

Методичні вказівки

Вибори Президента України є однією з найважливіших форм безпосередньої демократії та мають особливе значення для функціонування політичної системи держави. Президент, як глава держави, виконує представницькі, гарантійні та координуючі функції,

тому порядок його обрання є не лише процедурним аспектом, а й фактором легітимності влади в очах суспільства та міжнародної спільноти.

Основи правового регулювання виборів Президента України закладено в Конституції України, Виборчому кодексі, Законі України «Про Центральну виборчу комісію», а також у відповідних актах Конституційного Суду. Відповідно до ст. 103 Конституції, Президент обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років. Участь у виборах є вільною та добровільною, а голосування — персональним і конфіденційним.

Виборчий процес з виборів Президента базується на таких засадах, як загальність, рівність, прямота виборчого права та таємність голосування. Важливими також є принципи відкритості, гласності, законності, політичного плюралізму, чесності виборів та неупередженості органів адміністрування процесу. Вибори Президента, як і інші загальнодержавні вибори, мають проводитись регулярно та в строки, передбачені законодавством.

Призначення чергових виборів Президента здійснює Верховна Рада України не пізніше як за 100 днів до дня виборів. Якщо йдеться про позачергові вибори (наприклад, у разі дострокового припинення повноважень Президента), то вони призначаються у визначеному Конституцією порядку і проводяться в межах 90 днів з моменту настання відповідних обставин.

Суб'єктами виборчого процесу є виборці (громадяни України, які досягли 18-річного віку), кандидати на пост Президента, політичні партії, які висувають кандидатів, а також Центральна виборча комісія, територіальні виборчі комісії, офіційні спостерігачі та засоби масової інформації. Право висування кандидата належить як політичним партіям, так і громадянам шляхом самовисування. Висунутий кандидат повинен бути громадянином України, досягти 35 років, володіти державною мовою та проживати на території України не менш як 10 років перед днем виборів.

Виборчий процес із виборів Президента України складається з послідовних етапів, що чітко регламентовані. До них належать: офіційне оголошення виборів, утворення

виборчих комісій, висування кандидатів, їх реєстрація, ведення передвиборної агітації, складання списків виборців, голосування, підрахунок голосів, встановлення результатів виборів та їх офіційне оприлюднення. Особливістю президентських виборів є наявність двох турів голосування: у разі, якщо жоден з кандидатів не набирає більше 50% голосів у першому турі, проводиться другий тур між двома кандидатами, які набрали найбільшу кількість голосів.

Організацією та контролем за виборчим процесом займається Центральна виборча комісія, яка забезпечує законність і рівність умов для всіх кандидатів, приймає рішення щодо реєстрації, організовує підрахунок голосів, аналізує хід кампанії, а також розглядає скарги й порушення.

Таким чином, вибори Президента України є складним багаторівневим процесом, що поєднує конституційні принципи, правові норми та демократичні процедури. Їх прозорість, змагальність і дотримання встановлених правил є запорукою довіри громадян до інституту глави держави та стабільності політичної системи загалом.

Питання до практичного заняття:

1. Конституційно-правові засади виборів Президента України та їх значення для державного управління.
2. Виборчі цензи для кандидатів у Президенти України: вікові, громадянські та інші критерії.
3. Суб'єкти виборчого процесу під час виборів Президента України: кандидати, виборчі комісії, виборці, політичні партії.
4. Порядок висування та реєстрації кандидатів на пост Президента України.
5. Повноваження Центральної виборчої комісії у виборчому процесі Президента України.
6. Оскарження результатів виборів Президента України: механізми правового захисту та роль судових органів.

Питання для самоконтролю:

1. Яке місце займають вибори Президента України в системі державного управління?
2. Які нормативно-правові акти регулюють порядок виборів Президента України?
3. Хто є суб'єктами виборчого процесу під час президентських виборів?
4. Які етапи охоплює виборчий процес із виборів Президента України?
5. За яких умов проводиться другий тур виборів Президента України?
6. Які повноваження має Центральна виборча комісія у процесі виборів Президента?

ТЕМА 5: ВИБОРИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ УКРАЇНИ: ЗАСАДИ, СУБ'ЄКТИ, ЕТАПИ ТА ПОРЯДОК ПРИЗНАЧЕННЯ.

Методичні рекомендації

Під час розгляду цієї теми важливо усвідомити, що вибори народних депутатів України є ключовим механізмом формування вищого представницького органу державної влади — Верховної Ради України. Саме через ці вибори громадяни реалізують своє конституційне право на участь в управлінні державними справами, делегуючи представників до парламенту для здійснення законотворчої діяльності, парламентського контролю, формування уряду та впливу на державну політику. Порядок обрання депутатів, принципи, суб'єкти та процедура виборів визначають легітимність і дієвість цього органу.

Законодавчою основою виборів до Верховної Ради є Конституція України та Виборчий кодекс України. Вибори депутатів здійснюються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування. Виборчий процес проводиться з дотриманням принципів відкритості, гласності, неупередженості виборчих органів і конкурентності. Вибори можуть бути черговими, позачерговими, повторними та проміжними залежно від конкретної ситуації, що потребує заповнення депутатського мандату.

Порядок призначення чергових виборів народних депутатів встановлено Конституцією: вони проводяться в останню неділю жовтня п'ятого року повноважень

діючого складу Верховної Ради. Позачергові вибори призначаються Президентом України у разі дострокового припинення повноважень парламенту і проводяться не пізніше ніж через 60 днів після оприлюднення відповідного указу. Повторні та проміжні вибори призначаються Центральною виборчою комісією у випадках, передбачених законом (наприклад, у разі визнання результатів недійсними або дострокового припинення повноважень окремого депутата).

Суб'єктами виборчого процесу є виборці, кандидати в народні депутати, політичні партії, Центральна виборча комісія, окружні та дільничні виборчі комісії, офіційні спостерігачі та засоби масової інформації. Висувати кандидатів мають право політичні партії, а також громадяни шляхом самовисування (якщо це дозволено виборчою системою). Кандидати повинні бути громадянами України, мати не менше 21 року на день виборів, володіти державною мовою та проживати в Україні протягом останніх п'яти років.

Вибори народних депутатів в Україні нині проводяться за пропорційною системою, що була закріплена Виборчим кодексом у 2019 році. Виборець голосує не лише за політичну партію, а й може підтримати конкретного кандидата у її регіональному списку, що посилює персоніфікацію виборчого процесу.

Виборчий процес охоплює низку етапів: призначення виборів, формування виборчих округів і дільниць, утворення виборчих комісій, висування та реєстрація кандидатів, проведення передвиборної агітації, складання списків виборців, організація голосування, підрахунок голосів, встановлення результатів виборів і визнання обраними тих кандидатів, які пройшли відповідно до встановленого законодавством порядку. На кожному етапі діють чіткі правила, строки й обов'язки відповідних органів.

Центральна виборча комісія здійснює загальне керівництво виборчим процесом: координує діяльність нижчих виборчих комісій, реєструє кандидатів, оприлюднює результати виборів, забезпечує захист виборчих прав громадян. Органи адміністрування виборів зобов'язані діяти на основі закону, без політичної заангажованості та з дотриманням стандартів доброчесності.

Таким чином, вибори народних депутатів України — це не лише правовий, а й суспільно значущий процес, від якого залежить формування демократичного парламенту, політична стабільність, ефективність законодавчої влади та рівень довіри громадян до державних інституцій.

Питання до практичного заняття:

1. Конституційно-правові засади виборів народних депутатів України та їх значення для формування законодавчої влади.
2. Основні принципи (засади) проведення парламентських виборів в Україні.
3. Виборча система, за якою проводяться вибори народних депутатів України: особливості, переваги та недоліки.
4. Виборчі цензи для кандидатів у народні депутати України: віковий, громадянський, правовий статус.
5. Суб'єкти виборчого процесу під час виборів народних депутатів України: виборці, кандидати, партії, виборчі комісії.
6. Процедура голосування та підрахунку голосів на виборах народних депутатів України.
7. Порядок призначення виборів народних депутатів України: строки, компетентні органи, підстави для позачергових виборів.

Питання для самоконтролю:

1. Яке значення мають вибори народних депутатів у політичній системі України?
2. Якими нормативно-правовими актами регулюється порядок виборів до Верховної Ради України?
3. Хто може бути кандидатом у народні депутати України? Які вимоги висуваються до кандидатів?

4. Які суб'єкти беруть участь у виборчому процесі з виборів до Верховної Ради України?
5. Яка виборча система застосовується для виборів народних депутатів України згідно з Виборчим кодексом?
6. У чому полягають особливості відкритих регіональних списків у пропорційній системі виборів до парламенту?

ТЕМА 6: МІСЦЕВІ ВИБОРИ: ЗАСАДИ, СУБ'ЄКТИ, ЕТАПИ ТА ПОРЯДОК ПРИЗНАЧЕННЯ.

Методичні рекомендації

Розпочинаючи вивчення інституту місцевих виборів в Україні, треба зрозуміти що місцеві вибори є важливою формою безпосередньої демократії, яка забезпечує участь громадян у вирішенні питань місцевого значення через обрання представників до органів місцевого самоврядування. Вони покликані реалізувати конституційне право населення на управління справами місцевих громад, сприяючи розвитку децентралізації та підвищенню відповідальності органів влади перед територіальними громадами.

Правове регулювання місцевих виборів здійснюється на основі Конституції України, Виборчого кодексу України. Вибори проводяться з дотриманням єдиних для всієї країни принципів, що відповідають міжнародним стандартам демократичності.

Основними засадами місцевих виборів є загальність, рівність, прямота виборчого права, добровільність участі, вільне волевиявлення виборців, гласність і відкритість виборчого процесу, а також заборона втручання в нього з боку державних органів, посадових осіб, об'єднань громадян або інших структур. Забезпечення рівного доступу до участі у виборах як для виборців, так і для кандидатів є необхідною умовою чесності та легітимності виборів.

Суб'єктами виборчого процесу на місцевому рівні виступають виборці, територіальні громади, кандидати, політичні партії, місцеві організації партій, офіційні спостерігачі, засоби масової інформації, а також виборчі комісії різних рівнів. Кандидатами на місцевих виборах можуть бути як представники партій, так і самовисуванці (залежно від рівня виборів і населеного пункту). Політичні партії відіграють ключову роль у формуванні місцевої політики, адже саме вони здебільшого делегують кандидатів у місцеві ради.

Виборчий процес включає кілька етапів, які мають свої особливості на місцевому рівні. Починається він із офіційного призначення виборів, яке здійснює Центральна виборча комісія або відповідна рада в межах своєї компетенції. Далі відбувається утворення територіальних виборчих округів і діляниць, створення виборчих комісій, висування та реєстрація кандидатів, передвиборна агітація, уточнення списків виборців, організація голосування, підрахунок голосів і встановлення результатів. У місцевих виборах можуть застосовуватися різні виборчі системи, зокрема пропорційна за відкритими списками, мажоритарна або змішана — залежно від рівня ради чи чисельності виборців.

Процедура голосування регламентована Виборчим кодексом і передбачає таємне волевиявлення в день голосування на виборчих діляницях. Після завершення голосування діляничні виборчі комісії здійснюють підрахунок голосів, складають протоколи, які передаються до територіальних виборчих комісій для остаточного встановлення результатів. Офіційне оприлюднення результатів виборів здійснюється в установленому

законом порядку. У разі виявлення порушень виборчого законодавства можуть бути подані скарги, які розглядаються виборчими комісіями або судами.

Таким чином, місцеві вибори — це складний, багаторівневий і важливий для громади процес, від якого залежить ефективність місцевого самоврядування, якість управлінських рішень на місцях і ступінь впливу громадян на розвиток своїх населених пунктів.

Питання до практичного заняття:

1. Поняття та правове регулювання місцевих виборів в Україні.
2. Основні засади місцевих виборів: принципи демократичності, гласності, рівності.
3. Характеристика суб'єктів виборчого процесу на місцевому рівні.
4. Етапи проведення місцевих виборів та їх особливості.
5. Процедура голосування, підрахунку голосів та оголошення результатів.

Питання для самоконтролю:

1. Яке значення мають місцеві вибори в системі місцевого самоврядування України?
2. Які засади лежать в основі місцевих виборів в Україні, і чому вони є важливими для демократичності процесу?
3. Хто є суб'єктами виборчого процесу на місцевому рівні?
4. Які вимоги висуваються до кандидатів на місцевих виборах?
5. Які органи утворюють виборчі округи, комісії та забезпечують адміністрування виборчого процесу?
6. З яких основних етапів складається виборчий процес під час місцевих виборів?
7. У чому полягають особливості застосування виборчих систем на місцевих виборах?
8. Як здійснюється голосування та підрахунок голосів на місцевих виборах?

ТЕМА 7: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ВИБОРЧОГО ПРАВА. КОДЕКС НАЛЕЖНОЇ ПРАКТИКИ У ВИБОРЧИХ СПРАВАХ.

Методичні рекомендації

Під час розгляду цієї теми потрібно засвоїти, що міжнародні стандарти виборчого права становлять сукупність принципів, норм і рекомендацій, які вироблені міжнародною спільнотою з метою забезпечення вільних, чесних та демократичних виборів у державах-членах міжнародних організацій. Ці стандарти є орієнтиром для національних законодавств і визначають мінімальні вимоги до виборчих процедур, спрямованих на забезпечення справедливого представництва, участі громадян у політичному житті, політичного плюралізму та верховенства права.

У міжнародному праві принципи демократичних виборів включають загальність, рівність, періодичність, прямоту голосування та таємність волевиявлення. Крім того, важливим є забезпечення свободи формування політичної волі виборців, доступу до інформації, рівного доступу до ЗМІ, свободи участі у виборах як для виборців, так і для кандидатів. Вільне формування політичних поглядів, відсутність тиску чи примусу, прозорість виборчого процесу та ефективні механізми оскарження результатів — усе це становить основу міжнародно визнаних стандартів.

Встановлення і розвиток цих стандартів значною мірою забезпечуються діяльністю міжнародних організацій. Організація Об'єднаних Націй (ООН) у своїх ключових документах — таких як Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права — закріпила фундаментальні принципи участі громадян в управлінні державою. ОБСЄ, зокрема через документи Копенгагенської наради, конкретизує критерії демократичності виборів у межах регіону. Рада Європи, в свою чергу, виробила більш деталізовані механізми оцінки виборчих процесів, зокрема через Венеційську комісію — дорадчий орган із питань конституційного права.

Одним із найвпливовіших документів Ради Європи у сфері виборчого права є **Кодекс належної практики у виборчих справах**, прийнятий Венеційською комісією у 2002 році. Цей документ не є обов'язковим до виконання, але має високий авторитет і використовується як стандарт для порівняльного аналізу національного виборчого законодавства. Кодекс визначає основоположні принципи виборчого права, вимоги до виборчих систем, організації голосування, ролі ЗМІ, фінансування кампаній, ведення агітації та розгляду виборчих спорів. Його структура включає керівні принципи для законодавців, організаторів виборів, судів і політичних суб'єктів. Особливістю Кодексу є поєднання правових норм із практичними рекомендаціями, що дозволяє державам-учасницям адаптувати своє виборче законодавство до високих європейських стандартів.

Значну роль у забезпеченні дотримання міжнародних стандартів відіграє інститут міжнародного нагляду за виборами. Його здійснюють спостерігачі від міжнародних організацій, які оцінюють відповідність виборчого процесу міжнародним нормам, виявляють порушення, дають рекомендації щодо поліпшення процедур. Спостерігачі ОБСЄ, ПАРЕ, Європейського Союзу та інших організацій не втручаються у виборчий процес, але здійснюють об'єктивний моніторинг, аналізують законодавство, дії виборчих комісій, ЗМІ, кандидатів та оцінюють, наскільки вибори відповідають демократичним принципам.

Отже, міжнародні стандарти виборчого права виконують функцію контрольного інструмента для національних систем, сприяючи гармонізації виборчого законодавства, підвищенню прозорості, довіри та легітимності виборів. Вони є необхідним елементом сучасної виборчої культури та орієнтиром для країн, що прагнуть до демократичного розвитку.

Питання до практичного заняття:

1. Поняття та значення міжнародних стандартів виборчого права.
2. Основні принципи демократичних виборів у міжнародному праві.

3. Роль міжнародних організацій (ООН, ОБСЄ, Рада Європи) у встановленні виборчих стандартів.
4. Загальні вимоги до виборчого процесу відповідно до міжнародних норм.
5. Кодекс належної практики у виборчих справах: структура, зміст та основні положення.
6. Міжнародний нагляд за виборами та механізми оцінки їх відповідності міжнародним стандартам.

Питання для самоконтролю:

1. Що таке міжнародні стандарти виборчого права та яке їх значення для держав із демократичною формою правління?
2. Які основні принципи демократичних виборів сформульовано в міжнародному праві?
3. Яку роль відіграють ООН, ОБСЄ та Рада Європи у формуванні та поширенні виборчих стандартів?
4. Що таке Кодекс належної практики у виборчих справах? Яка організація його розробила?
5. Яка структура Кодексу належної практики та кому він адресований?

ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ І ВМІНЬ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

1. Поняття виборчого права, його предмет та метод.
2. Джерела виборчого права в Україні.
3. Співвідношення виборчого права та виборчого процесу.
4. Основні функції виборчого права у демократичній правовій державі.
5. Принципи виборчого права та їх закріплення в законодавстві.
6. Роль Конституції України у формуванні виборчого законодавства.
7. Місце Виборчого кодексу України в системі виборчого законодавства.
8. Визначення виборчої системи та її значення в демократичному суспільстві.
9. Структурні елементи виборчої системи та їх характеристика.

10. Класифікація виборчих систем: основні підходи та критерії.
11. Мажоритарна виборча система: види, особливості, приклади.
12. Пропорційна виборча система: механізм дії, переваги та недоліки.
13. Змішані виборчі системи: типи моделей та варіанти поєднання елементів.
14. Виборчі округи та їх типологія в межах різних виборчих систем.
15. Історичний розвиток виборчої системи в Україні.
16. Порівняльна характеристика мажоритарної та пропорційної систем.
17. Відкриті та закриті партійні списки як інструменти формування політичного представництва.
18. Поняття виборчого процесу та його місце у виборчому праві.
19. Засади виборчого процесу та їх нормативне закріплення.
20. Стадії виборчого процесу та їх зміст.
21. Суб'єкти виборчого процесу та їх правовий статус.
22. Порядок висування та реєстрації кандидатів.
23. Передвиборна агітація: правові межі та регулювання.
24. Списки виборців: порядок формування, уточнення та оскарження.
25. Організація голосування, підрахунок голосів та встановлення результатів.
26. Повноваження Центральної виборчої комісії у виборчому процесі.
27. Правове регулювання спостереження за виборами.
28. Виборчі права громадян та гарантії їх реалізації.
29. Виборчі правопорушення та відповідальність за їх вчинення.
30. Конституційні засади виборів Президента України.
31. Порядок призначення чергових та позачергових виборів Президента.
32. Вимоги до кандидата на пост Президента України.
33. Особливості проведення двох турів голосування.
34. Організація президентських виборів Центральною виборчою комісією.
35. Стадії виборчого процесу з виборів Президента України.
36. Офіційне встановлення результатів та порядок набуття повноважень Президентом.
37. Визнання виборів такими, що не відбулися або є недійсними.
38. Вибори до Верховної Ради України: конституційна основа та правовий механізм.
39. Порядок призначення чергових і позачергових парламентських виборів.
40. Вимоги до кандидатів у народні депутати України.
41. Виборча система з відкритими регіональними списками.

42. Формування регіональних виборчих списків та їх правове значення.
43. Порядок голосування та підрахунок голосів у парламентських виборах.
44. Стадії виборчого процесу до Верховної Ради.
45. Повноваження ЦВК у виборах народних депутатів України.
46. Визнання виборів недійсними та призначення повторного голосування.
47. Поняття та правова основа місцевих виборів в Україні.
48. Засади місцевих виборів: демократичність, гласність, рівність.
49. Суб'єкти виборчого процесу на місцевому рівні.
50. Особливості формування територіальних виборчих округів.
51. Організація та проведення голосування на місцевих виборах.
52. Порядок встановлення результатів та їх оприлюднення.
53. Виборчі системи, що застосовуються на місцевих виборах.
54. Правовий статус місцевих виборчих комісій.
55. Поняття та значення міжнародних стандартів виборчого права.
56. Принципи демократичних виборів у міжнародному праві.
57. Роль ООН у формуванні стандартів виборчого процесу.
58. Діяльність ОБСЄ у сфері виборчого моніторингу.
59. Роль Ради Європи та Венеційської комісії у розвитку виборчого законодавства.
60. Структура та зміст Кодексу належної практики у виборчих справах.
61. Основні положення Кодексу належної практики щодо виборчих процедур.
62. Механізми міжнародного спостереження за виборами.

ПЕРЕЛІК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Нормативний матеріал:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Виборчий кодекс України : Закон України від 19.12.2019 № 396-IX (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>.
3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.
4. Про проголошення незалежності України: постанова Верховної Ради Української РСР від 24.08.1991 № 1427-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12#Text>.
5. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.
6. Про затвердження Конституції Автономної Республіки Крим : Закон України від 23.12.1998 № 350-XIV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/350-14>.
7. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 № 776/97ВР (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80>.

8. Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17#Text>.
9. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18>.
10. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 № 1906-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15>.
11. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
12. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>.
13. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19#Text>.
14. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08.07.2011 № 3671-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>.
15. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>.
16. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.
17. Про Державний реєстр виборців: Закон України від 22.02.2007 № 698-V (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-16>.
18. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>.
19. Про Центральну виборчу комісію: Закон України від 30.06.2004 № 1932-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-15>.
20. Про державний кордон України: Закон України від 04.11.1991 № 1777-XII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text>.
21. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>.
22. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493-III (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>.
23. Про офіційні символи глави держави: Указ Президента України від 29.11.1999 № 1507/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1507/99#Text>.
24. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4.11.1950 р., ратифікована Україною Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
25. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. Офіційний вісник України. 2008. № 93. Ст. 3103
26. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2002. № 2.
27. Декларація про державний суверенітет України від 16.07.1990 № 55-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>.

Допоміжна література:

1. Бисага Ю. М. Конституційно-правовий механізм забезпечення прав і свобод людини і громадянина: поняття та напрями дії. Конституційно-правові академічні студії. 2020. № 2. С. 6-12.

2. Глиняний І. В. Виборчі цензи: конституційно-правове дослідження : дис...доктора філос., Національний університет «Одеська юридична академія» – Одеса, 2023. – 247 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/e48d70c0-ddb4-4e1d-9f11-c28280ff670b>.
3. Глиняний І. В. Виборчі цензи в концепції стримування виборчих технологій. *Юридичний вісник* 2024. №3. С. 71-77 yurvisnyk.in.ua/3_2024.pdf.
4. Глиняний І. В. Вплив міжнародних стандартів на реформування виборчого права в Україні «JurisEuropensisScientia» 2024 № 2. С.14-18 [5.pdf \(nuoua.od.ua\)](http://nuoua.od.ua/5.pdf).
5. Глиняний І. В. Перспективи модернізації виборчого процесу в Україні. Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки» Том 35 (74) № 3, 2024 [5.pdf \(vernadskyjournals.in.ua\)](http://vernadskyjournals.in.ua/5.pdf).
6. Глиняний І. В. Проблемні питання фінансового забезпечення виборчого процесу в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 28-30. URL : http://www.lsej.org.ua/12_2021/4.pdf.
7. Марущак А. В. Гармонізація законодавства з правом Європейського союзу як необхідний чинник розвитку громадянського суспільства. Сучасні тенденції розвитку законодавства України в контексті проведення державних реформ : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 04 березня 2021 р.) / відп. ред. Т.А. Латковська. Чернівці, 2021. С. 185-189.
8. Мішина Н. В. Місцеві державні адміністрації: деякі проблеми контролю за здійсненням органами місцевого самоврядування делегованих повноважень Сучасні тенденції розвитку законодавства України в контексті проведення державних реформ : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 04 березня 2021 р.) / відп. ред. Т. А. Латковська. Чернівці, 2021. С. 178-181.
9. Огляд судової практики у справах про адміністративну та кримінальну відповідальність за порушення правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній: посібник для суддів / за ред. М. Цуркана – Київ : «Друкарський двір Олега Федорова», 2021. – 152 с. URL: [https://nsj.gov.ua/files/1624528201ifes%20posibnyk%20suddiv%20web%20\(1\).pdf](https://nsj.gov.ua/files/1624528201ifes%20posibnyk%20suddiv%20web%20(1).pdf).
10. Терлецький Д. С. Районні ради: на роздоріжжі правового регулювання Сучасні тенденції розвитку законодавства України в контексті проведення державних реформ : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 04 березня 2021 р.) / відп. ред. Т. А. Латковська. Чернівці, 2021. С. 181-185.
11. Виборче право та виборчий процес : навчально-методичний посібник / уклад.: Романюк П. В., Мохончук Б. С., Любченко О. О. Харків: Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2023. 76 с URL: http://nulau.edu.ua/materials/files/constitutional_law/0095/01.pdf.
12. Вибори Президента України 2019: посібник для суддів / [Б. Мохончук, П. Романюк та ін.]; за ред. Ю. Барабаша. Київ: «АК-Group», 2019. 212 с.
13. Місце органів конституційної юрисдикції в механізмі стримувань і противаг демократичної правової держави: монографія / І. Г. Бичков. – Харків : Право, 2022. – 216 с
14. Батан Ю. Порівняльне виборче право : навч.метод. посіб. Одеса : Фенікс, 2022. 131 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23627>.
15. Місцеві вибори 2020: посібник для суддів / за ред. М. Цуркана – Київ: «АК-Group», 2020. – 308 с. URL: https://ifesukraine.org/wpcontent/uploads/2020/09/IFES_Posibnyk_Miscevivybory_full_WEB_11092020-1.pdf.
16. Розгляд судами справ щодо порушень правил фінансування політичних партій та виборчих кампаній: навчально-практичний посібник для суддів / за ред. М. Цуркана – Київ : ТОВ «Видавничий будинок «Аванпост-Прим», 2022. – 212 с. URL: <https://goo.su/WDia>.
17. Савчин М. Конституційна юстиція та забезпечення конституційного порядку: 2005–2020 : монографія. Ужгород : Видво РІКУ, 2020. 384 с.
18. Права людини в Україні та у зарубіжних країнах: традиції та новації : колективна монографія / За заг. ред. Н. В. Мішиної. Львів-Торунь : Ліга-Прес, 2021. 688 с.

19. Матеріали Венеціанської Комісії, Парламентської Асамблеї, Комітету Міністрів, Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи: пер. з англ. / за ред. Ю.Ключковського. – Вид. 2-е, випр. і доповн. – К., 2009. – 500 с. ISBN 978-566-171-180-7 Режим доступу : <https://www.venice.coe.int/files/CDL-elec-opinions-UKR.pdf>.
20. Мохончук Б.С. Виборчі системи: порівняльноправове дослідження / Б. С. Мохончук : монографія. Харків : Юрайт, 2021. 304 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/356221589_Mohoncuk_B_S_Viborci_sistemi_porivnalnopravo_ve_doslidzenna_B_S_Mohoncuk_monografia_Harkiv_Urajt_2021_304_s.
21. Місцеві вибори 2020: посібник для суддів / за ред. М. Цуркана – Київ: «АК-Group», 2020. – 308 с. URL: https://ifesukraine.org/wpcontent/uploads/2020/09/IFES_Posibnyk_Miscevivybory_full_WEB_11092020-1.pdf.